

Kristina Mačiulytė

KIPRIJONO LUKAUSKO (1757–PO 1798) BIOGRAFIJOS MİSLĖS

Klausimas, kada gimė paskutiniųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos gyvavimo dešimtmečių pamokslininkas, religinių knygų autorius Kiprijonas Lukauskas, nėra naujas ir, tiesą sakant, ne kartą mėgintas atsakyti. Įvairūs autoriai enciklopediniuose žinyuose bei publikacijose nurodo 1757 arba 1752 m., neretai kartu pridėdami ir abejoną žymintį žodelį „apie“, tačiau tai klausimo iš esmės neišsprendžia, todėl manytume, jį vertėtų dar kartą aptarti. Šio dvasininko mirties datos taip pat negalime tiksliai pasakyti, – paprastai nurodomi metai po paskutinio žinomo jo pasirašyto rankraščio, t.y. po 1797 m. Čia reikia pažymėti, kad Vytautas Bogušis Troškūnų parapijos krikšto knygoje yra suradęs dar vėlesnį Lukausko įrašą – 1798 m. rugsėjo 2 d.¹

Kiprijonas Lukauskas savo rankraščius pasirašinėjo *Cyprion Łukawski*². Vaclovas Biržiška ir kiti tyrinėtojai vartojo pavardės formą *Lukauskis*; pastaruoju metu beveik visuotinai pereita prie *Lukausko*. *Lietuvių enciklopedijoje*³ žinios apie Lukausko asmenybę ir raštus itin kuklios: iš biografinės duomenų pažymėta tik tai, kad XVIII a. jis buvo Troškūnų klebonas; nenurodytas abejonių dėl autorystės kėlęs, Lopacinskiams kurį laiką priskirtas veikalas *Karszta bałsa Apasztaliszka atnauinima, tay ira Kozonis unt wisu Szwenciu cielu metu* (1794). Pastarasis veikalas išsamiau aptartas

¹ Vytautas Bogušis, „Iš „Pamokslų“ rengimo istorijos ir archyvų...“, in: Kiprijonas Lukauskas, *Pamokslai*, tekstą parengė Juozas Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 16.

² *Duona dwasiszka Wissiems Krikscioniems unt paszatpos kieley ing Dangu eynanties Iszstata arba gieraus Katechizmas Unt pasaules Lietuvos iszczynus. Trumpa Moksła krikscioniszka su wisokieys sawimp surinkimus turis priklodays... Per kuniga Cypriona Łukawski tuometu Plebona Traszkonu Zokona Szwoęta Pranciszkaus surasitas Metusy 1795. Rankraštis neišliko. Pamokslas Isz Prisakimu Diawa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniszka. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traszkonu Surasitas Metusy Chrystusa 1797*, VUB RS F1-D654.

³ „Lukauskis Kiprijonas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 16, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958, p. 507–508.

Aleksandryne⁴; biobibliografiniai duomenys su kai kuriais papildymais iš jo perkelti į *Lietuvos TSR bibliografiją*⁵. V. Biržiška Aleksandryne nurodo šiuos Lukausko gimimo metus: apie 1747–1750 m. bei pažymi, kad biografiniai duomenys žinomi vien iš informacijos, užfiksuotos rankraščių antraštiniuose lapuose⁶.

Lukauskas, kurio šiandien žinomas vienintelis išlikęs pamokslų rinkinys, sulaukė įvairių humanitarinių sričių mokslininkų: filosofų, istorikų, pedagoginės minties tyrinėtojų ir literatūrologų dėmesio (galvoje turimos Broniaus Genzelio, Romano Plečkaičio, Stepono Tunaičio, Juozo Jurginio, Meilės Lukšienės, Jurgio Lebedžio, Artūro Tereškino, Gedimino Mikelaičio, Albino Jovaišo publikacijos bei studijos, kuriose išsamiau ar glausčiau aptariama Lukausko biografija bei kūryba). Šiuokart nesiimama apibendrinti, kaip keitėsi Lukausko pamokslų vertinimas, galima tik paminėti, kad šie tekstai analizuojami ir kaip filosofinės minties, ir kaip literatūros bei kalbos šaltinis, pabrėžiamas socialinis, teisinis aspektai, ryškinama mentaliteto kaita, o jų autorius laikomas, ko gero, šiandien žinomu vieninteliu Apšvietos idėjų skleidėjų provincijoje lietuvių kalba.

J. Lebedžio knygoje *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime* pateikta nuoroda į Lietuvos valstybiniame istorijos archyve saugomą 1796 m. Ukmergės dekanato vizitacijos aktą. Pastarasis suteikė naujos reikšmingos informacijos, leidusios patikslinti Lukausko gimimo datą, tačiau išraše įsivėlė klaida⁷. Ją ištaisė A. Tereškinas straipsnyje „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“; be to, šis mokslininkas pateikė sakinio apie Troškūnų klebono biografinius duomenis vertimą⁸. Būtina nurodyti, kad ir Vytauto Vanago parengtame

⁴ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, t. 2: *XVIII–XIX amžiai*, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, 1963; 2 fotogr. leid., Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990, p. 171–172.

⁵ *Lietuvos TSR bibliografija*, Serija A: *Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969, p. 516.

⁶ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 171.

⁷ Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarė V. Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 187. Vietoj lenkiškos pavardės formos *Łukowski* užrašyta *Żukowski*, tačiau ši klaida galėjo atsirasti rengiant knygą (galbūt neteisingai perskaičius Lebedžio rankraštį), nes nurodant vizitacijos dokumentą kalbama būtent apie Lukauską (p. 40).

⁸ Artūras Tereškinas, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 136.

Lietuvių rašytojų sąvade (pirmas leid. 1987, antras leid. 1996) Lukausko biografija parašyta remiantis minėtu vizitacijos dokumentu (nurodyti gimimo metai – apie 1757 m.). Klausimas atrodė išspręstas, juolab kad ir publikacijose nuo Biržiškos nurodytos apytikslės gimimo datos⁹ pažymu buvo pereita prie dokumentuose patvirtintų 1757 m.¹⁰ Vis dėlto po *Pamokslų* publikacijos 1996 m. vėl atsirado painiavos. Leidžiant *Pamokslų* knygą, buvo įdėti trys įvadiniai straipsniai: A. Tereškino apie pamokslų problematiką, V. Bogušio – apie leidinio rengimo aplinkybes ir autoriaus biografijos duomenis bei J. Karaciejaus apie rankraščio publikavimo principus. Bogušis, nurodydamas tą patį vizitacijos dokumentą, bet neperrašydamas originalo, pateikė skirtingą nei Tereškinas vertimą anksčiau minėtame straipsnyje. Plg.:

Klebonas Kiprijonas Lukauskas iš Šv. Pranciškaus mažųjų brolių ordino davė priesaiką 1791 metais, būdamas 39 metų amžiaus.¹¹

Kiprijonas Lukauskas, šv. Pranciškaus Mažųjų brolių ordino, prisiekęs 1791 m., turintis 39 metus.¹²

Su pamokslais publikuotame straipsnyje „Mielas mums gyvenimas...“ Tereškinas Lukausko gimimo datos atskirai nebeaiškina ir nurodo 1757 m.¹³ (t.y. 1796 m. jam buvo 39), o anot Bogušio, jis yra gimęs 1752 m. Taip vienoje knygoje atsirado skirtingi to paties autoriaus biografijos duomenys, kurių, nežinant originalo, neįmanoma objektyviai įvertinti ir nuspręsti, kuris vertimas iš tikrųjų teisingas. Nors pastaruoju metu dažniau teikiami 1757 m., kai kur laikomasi Bogušio vertimo, pagal kurį Lukauskas yra gimęs 1752 m.: pavyzdžiui, ši data nurodyta *Lietuvių literatūros enciklopedijoje*¹⁴.

⁹ Bronius Genzelis, „Švietimo epochos dokumentas“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 3 (222), p. 31; Meilė Lukšienė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji pusė–XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 87.

¹⁰ Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 423; Steponas Tunaitis, *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 78.

¹¹ Vytautas Bogušis, „Iš „Pamokslų“ rengimo istorijos ir archyvų...“, in: Kiprijonas Lukauskas, *op. cit.*, p. 15.

¹² Artūras Tereškinas, *op. cit.*, p. 136.

¹³ Artūras Tereškinas, „Mielas mums gyvenimas...“, in: Kiprijonas Lukauskas, *op. cit.*, p. 5.

¹⁴ Mikas Vaicekuskas, „Lukauskas, Lukauskis, Kiprijonas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai V. Kubilius, V. Rakauskas, V. Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 299.

1796 m. Ukmergės dekanato vizitacijos akte prie punkto apie Troškūnų parapijos kleboną rašoma: „Cyprian Łukowski zakonu Braci mniejszych S^o Franciszka przysięgły w R^u 1791. wieku lat 39. mający“¹⁵. Sakinyje nėra įprastų skyrybos ženklų, kurie padėtų atskirti tam tikrus prasminius segmentus, be to, vartojama šiek tiek klaidinanti dalyvio forma. Taip pat liko neįvertintas kitas esminis dalykas: kad šiuose dokumentuose paprastai fiksuojamas dvasininko amžius vizitacijos, o ne kokių nors kitų reikšmingų gyvenimo įvykių metu¹⁶. Taigi minėtą sakinį reikėtų versti taip: „Kiprijonas Lukauskas, iš šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių ordino, prisiekęs 1791 m., 39 metų amžiaus“¹⁷. Tai reiškia, kad Lukauskas į pranciškonų ordiną įstojo 1791 m., o vizitacijos metu (1796) jam buvo 39. Tokiu atveju Lukausko gimimo data – 1757 m.

Ne mažiau reikšminga ir informatyvi likusioji fragmento apie Troškūnų kleboną dalis. Kadangi Bogušio ir Tereškino vertimai nėra pilni, o kai kuriais atvejais ir netikslūs, toliau pateikiamas visas fragmentas ir jo vertimas:

Pleban. Cyprian Łukowski zakonu Braci mniejszych || S^o Franciszka przysięgły w R^u 1791. wieku lat 39. || mający. Nauki Duchowne odbywał w Zakonie || wyswięcony od WJX^a Jana Chryzostoma Kacz= || kowskiego Biskupa Karyopolitanskiego || Sufragana Lidzkiego¹⁸ w R^u 1782. Kazde Świę= || ta i Niedziele mowi Sam Pacierz z ambony || z ludzmi po litewsku y Naukę miewa stoso= || wną do zgromadzonych ludzi Kazanie zas Pu= || bliczne Kaznodzieja Ordynaryny. Msza Para= || fialna za Parafianow i Dobrodziejow Ko= || scioła co Święta y Niedziele odprawuie się || wszelkim obligacyom funduszowym Zadosyc || Czyni. Naukę ma zupełną approbate do słucho ||

¹⁵ Informaciją apie Troškūnų bažnyčią ir vienuolyną, remdamasis Inflantų vyskupo Jono Nepomuko Kasakausko nustatyta schema, surašė Adomas Okmianskis, Inflantų kanauninkas, Ukmergės dekanas, altaristas, Pagirių ir Šėtos klebonas: „Opisanie Nayedokładnieysze Stanu Kościoła y Kłaz= || toru Trajzkuńskiego WW. OO. Bernardynow Parafią utrzy= || mywających, według Schemma od JW^o JX^a Jana || Kolsakowskiego Biskupa Jnflan^o Kawalera Orderu || S^o Stanisława przyslanego, w Czasie Generalney Wi= || zyty Dziekanskiey przezemnie Xiędza Adama z || Gieka Okmiańskiego Kanonika Jnflan^o Dziekana || Wilkomier^o Altarysty y Plebana Pogirskiego y Szat= || skiego Uczynione w R^u 1796^m“, patvirtinta antspaudu 1796 m. lapkričio 16 d. Troškūnuose (*Wizyta Dekanatu Wilkomierskiego*, 1796, LVIA F694, ap. 1, b. 3998 (mikrofilmas), p. 76–85).

¹⁶ Plg.: *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, (*Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 6), Vilnius: Katalikų akademijos leidykla, 2001.

¹⁷ Už konsultacijas dėl vertimo dėkoju Kingai Geben, Giedriui Subačiui ir Liudui Jovaišai.

¹⁸ Taisyta iš *Łuc*. Iš tikrųjų J.Ch. Kačkovskis buvo Lucko sufraganas (*Encyklopedia powszechna*, t. 13, Warszawa: Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, księgarza i typografa, 1863, p. 586).

nia || do słuchania spowiedzi bierze od Prowincya= || ła swojego Książki ma Bibloetyki¹⁹ mieysco= || wey. Wszelką zgodę y Spokoyność z Para= || fianami Zachowuie, Za swiatło y posługę || Koscielną w sprawowaniu Sakramentow || niewymaga nadto ale tym się kontentuię co || kto daie.²⁰

Klebonas. Kiprijonas Lukauskas, iš šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių ordino, prisiekęs 1791 m., 39 metų amžiaus. Dvasinius mokslus ėjo ordine, įšventintas kunigu dauggalio jo malonybės kunigo Jono Chrizostomo Kačkovskio, Kariopolio vyskupo, Lydos sufragano 1782 m. Kiekvieną šventadienį ir sekmadienį pats meldžiasi iš sakyklos su žmonėmis lietuviškai ir sako atitinkamą pamokslą susirinkusiems žmonėms, o viešą pamokslą – ordinarinis pamokslininkas. Parapinės mišios už parapijiečius ir bažnyčios geradarius laikomos kas šventadienį ir sekmadienį, visi fundaciniai įpareigojimais vykdomi. Turi tinkamą išsimokslinimą, leidimą klausyti išpažinčių gauna iš savo provincijolo, turi knygų iš vietinės bibliotekos. Visokeriopą santaiką ir ramybę su parapijiečiais išlaiko, už mokslą ir bažnytinius patarnavimus teikiant sakramentus per daug nereikalauja, bet tenkinasi tuo, kas ką duoda.

Ką galima pasakyti apie čia minimas realijas? Lietuviškos maldos buvo Troškūnų konventui kasmet po 600 lenkiškų zlotų anuiteto („Annuata“) skyrusių antrojo fundatoriaus ir Troškūnų posesoriaus Ignaco Petkevičiaus (Ignacy Pietkiewicz) bei Raguvos valdytojo Juozo Komaro (Józef Komar) įpareigojimų dalis (dar – per savaitę laikyti dvi giedotines Mišias: vienas iškilmingas, kitas gedulingas)²¹. Lietuviškas pamokslas („Nauka Litewska“) buvo sakomas antrųjų Mišių metu. Mišių eiga aprašyta skyrelyje „Pamaldos“. Sekmadieniais ir šventadieniais buvo laikomos trejos Mišios, kurios prasidėdavo pusę aštuonių. Per pirmąsias Mišias buvo kalbama „Loreto Švč. Mergelės litanija“ ir išstatomas Švč. Sakramentas, per antrąsias – giedama Švč. Trejybės karkunka ir psalmė „Dievas – mūsų prieglauda“, tada sakomas lietuviškas pamokslas, o jo metu skambinama Sumai, giedama giesmė „Asperges me“, laikomos giedotinės Mišios, po „Credo“ sakomas lenkiškas pamokslas; po Mišių giedamos Suplikacijos, ir pamaldos baigiasi lygiai dvyliką valandą:

Nabozen= || stwo. Zaczyna się Niedzielami y Świętymi dniami || o godzinie wpul do 8męy w Czasie którego Młza || pierwsza Litanja do N. Panny Loretanskęy || z wystawieniem N° Sakramentu po tęy 2ga || Msza w czasie której spiewa się Koronka || Stęy Tróycy po Polsku y Psalm Bóg nasz || ucieczką dopioro Nauka Litewska do Ludzi || w Czasie której dzwoni się na Summę Spie= || wa się Asperias y Msza

¹⁹ Žodis taisytas.

²⁰ Wizyta Dekanatu Witkomierskiego, 1796, p. 84–84v.

²¹ *Ibid.*, p. 85.

Vizitacijų aktai, nors rašyti pagal vieną schemą ir trafaretiški, pateikia daug vertingos informacijos apie konkretų asmenį ar parapiją. Tai ne tik svarbi faktinė medžiaga, kuri ypač pravertė šiuo atveju, bet ir kunigų kultūrinės aspiracijos (išsilavinimą, sukauptas asmenines bibliotekas) bei parapijos socialinio gyvenimo aspektus liudijantis dokumentas. Tiesa, jame iš esmės neatsispindi istorinis kontekstas, – nors ši vizitacija buvo atlikta po Trečiojo Respublikos padalijimo, gyvenimas parapijose, atrodo, tekėjo įprasta vaga. Taigi svarbiausias vizitatoriaus tikslas – įvertinti sielovados darbą, užfiksuoti bažnyčiose esantį turtą, informuoti apie veikiančias mokyklas, špitoles, brolijas ir pan. Tik palyginus didesnę kiekį įvairiais metais rašytų vizitacijų dokumentų būtų galima kalbėti apie tam tikras tendencijas. Peržvelgus vienerių metų aktus matyti, kad daugumoje parapijų žmonių religinis švietimas vyko lietuvių kalba, o kai kur ir pamokslas buvo sakomas tik lietuviškai (pvz., minėtam Adomui Okmianskiui priklausančiose Pagirių ir Šėtos parapijose²³). Iš pateiktos informacijos apie K. Lukauską sužinome, kad „viešą“ lenkišką pamokslą sakydavo ne klebonas, bet ordinarinio pamokslininko pareigas einantis kunigas. Konkrečiai nenurodyta, kokiomis knygomis naudojosi Lukauskas, tačiau reikia pažymėti, kad bažnyčioje būta palyginti gausiai liturginių knygų (iš viso – 49)²⁴, o tai – irgi svarbus dvasinio gyvenimo rodiklis.

Įteikta 2005 06 14
Parengta 2005 06 16

²² *Ibid.*, p. 83 v.

²³ *Ibid.*, p. 4 v., 14 v.

²⁴ *Ibid.*, p. 81.

PUZZLES IN THE BIOGRAPHY OF KIPRIJONAS LUKAUSKAS (1757–AFTER 1798)

Summary

The article aims at specifying the biographical facts of the 18th century preacher of the Grand Duchy of Lithuania, Kiprijonas Lukauskas. Besides summing up the data from the biographic bibliographical sources and investigations, the author once again assesses the document referred to by Jurgis Lebedys, i.e. the visitation acts of the 1796 from the Ukmergė deanery, preserved in the Archives of the Lithuanian State History. Due to the inaccurate interpretation of a sentence regarding the rector of Troškūnai, the year of birth used to be indicated as 1757 or 1752. The above-mentioned document contains information of Lukauskas being 39 years old at the time of the visitation in 1796, thus making it clear that he was born in 1757. Data concerning this priest is obtainable until 1798, when the last record in the christening book was made.